

Egyedüli műemlékünk, amely a délvidéki magyarság identitásába beépül

Mi lesz az aracsi pusztatemplom sorsa? - Stanyó Tóth Gizella járt utána

Sok év után, tavaly (április 21–23-án) a Magyar Nemzeti Tanács kezdeményezésére *A műemlékek helyreállításának használatáról és kockázatairól* című nemzetközi művészettörténeti, régészeti és műemlékvédelmi konferencia – amelyet Zentán, a városháza dísztermében, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet (VMMI) szervezésében tartottak meg a magyarországi és a szerbiai/vajdasági szakemberek meghívásával – fő témája az aracsi pusztatemplomnak, a délvidéki/vajdasági magyarok ezeréves keresztény múltja szimbólumának, a történelmi, kulturális örökségünknek a megóvása, konzerválása volt. A házigazdák mindent meg is tettek, hogy minél eredményesebb legyen a konferencia. A tudományos értekezés előtti napon a neves szakemberek, a vendégek, a VMMI munkatársaival megtekintették a pusztatemplomot és környékét, hogy „... minél teljesebb és pontosabb kép alakuljon ki ennek az ember és a természet együttes munkája eredményeként létrejött, kulturális szempontból jelentős, részlegesen beépített területnek a jövőbeni rendezéséről” – mondta többek között megnyitó köszöntőjében Hajnal Jenő, a VMMI igazgatója.

Mi történt azóta? Milyen ütemben és hogyan valósul meg a konferencia záródokumentuma, amelyet az MNT közvetlenül a tudományos tanácskozás után, 2013. április 29-én fogadott el? Hajnal igazgató az *Echo Televízió Kincs, ami van* műsorában (2014. március 08.) is beszélt a témáról. A felvezetőjében a magyarság jelentős műemlékének nevezte az aracsi pusztatemplomot.

– Régebben is, de különösen az utóbbi húszegynéhány évben, a maga titokzatosságával, rejtelmességével és múltjának a titkaival a vajdasági magyarságnak elsősorban jelképévé vált az aracsi pusztatemplom. Olyannyira, hogy a múlt század 90-es éveiben, a balkáni háborúk idején,

újra felfedezzük, és nagyon fontossá válik számunkra: szervezeteket, folyóiratot, díjat neveznek el róla, és szinte az egyedüli olyan műemlékünk, amely a délvidéki magyarság identitásába beépül. Ez az azonosulás, egybeolvadás azt is jelenti, hogy bárhol, bármikor, hogyha képileg meg kell fogalmazni azt, ami vajdasági magyar, délvidéki magyar, akkor valamilyen formában a pusztatemplom ábrázolása kerül előtérbe. A maga romosságában, rejtelmességében, elhagyatottságában, lepusztultságában azt a világot jelképezte a '90-es években, amelyben újrpróbáltuk értelmezni múltunkat, értékeinket, hagyományainkat, hiszen egy olyan háború dúlt a közelünkben, amely ismételtén arra kényszerített bennünket, hogy újragondoljuk, újraértelmezzük értékeinket – próbáljuk számba venni mindazt, ami fontos és jelentős lehet számunkra. Ilyen jellegű öneszmélése az itt élő magyarságnak majd Trianon után, a 20-as évek második felében bontakozik ki. 1945 után új időszak kezdődött, majd a 60-as években a hagyományaink felé fordulás: a vajdaságiasságnak, a délvidékiségnek a megtalálása. Hiszen tudni kell, hogy az aracsi pusztatemplom középkorunk egyik legjelentősebb műemléke. Sokat jelent azoknak az embereknek, akik ide kerülnek a török pusztítás után, hála a zentai csata, majd pedig a karlócai béke kínálta új lehetőségeknek. Tudjuk, hogy Mária Terézia korában, az 1700-as évek közepén kezdik újratelepíteni ezt a vidéket. Tehát egy új tájban, egy új világban kellett volna megtalálni azokat az értékeket, identitásokat, amelyeket az idevándorlók (esetünkben az ide telepített magyarok) valahonnan hoztak magukkal. A régi otthon örökségét, amely azonban nem volt elegendő ahhoz, hogy az új hazában ne érezzék a gyökerelenség lelket nyomorító szorítását. Szenteleky Kornél 1927-ben épp arról ír, hogy nekünk nincsenek olyan kapaszkodóink, nincsenek váraink,

nincsenek olyan emlékeink, amelyek valamilyen módon idekötnének bennünket. Csaknem fél évszázadnak kell elmúlnia ahhoz, hogy rájöjjünk, hogy ez mennyire nincs így. Az aracsi pusztatemplom lesz az egyik ilyen fontos felfedezés. A kutatása ebben az időszakban újrakezdődik. Természetesen a 19. században is többször felfedezték, megtalálták, kutatták, mentették...

Úgy gondolom, hogy nekünk, egy új nemzedéknek is újra fel kellett fedeznie Aracsot. Araccsal együtt pedig más műemlékeinket is. És ilyenkor nemcsak a műemlékekről kell beszélnünk, hanem a településeinkről is: hogyan próbáljuk például földrajzi neveinket összegyűjteni, közzétenni és a hétköznapi nyelvhasználatának is részévé tenni. De megpróbáljuk vonzóvá is tenni a fiatalok számára ezeket a vidékeket az újrafelfedezését is. Újralakni azt a világot, amelyről korábban úgy gondoltuk, hogy idegen számunkra, nem otthonos. Most viszont újra azt tapasztaljuk, hogy mennyi magyar érték van itt, mennyire a mi múltunk és jelenünk része - általuk is - szülőföldünk.

Az idén a Pusztatemplom, a kolostor, a településrészek konzerválási, rekonstrukciós, restaurálási és prezentálási tervdokumentumainak kiegészítését tervezik

Az aracsi pusztatemplomra vonatkozó legfontosabb feladatokról, a szerbség esetleges kötődéséről Hajnal igazgató a következőt mondta:

– A szerb hagyomány nem kötődik az aracsi pusztatemplomhoz. (...) Bár utólagos hamis történelmi belemagyarázások történnek bizonyos szerb régészek részéről. Az a ragaszkodás és kötődés, amely az utóbbi években kialakult az aracsi pusztatemplom körül, az kimondottan az itt élő magyarságra jellemző. A budapesti Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ, Dobó Ágota elnökhelyettes és munkatársai mindenképpen a legtöbbet tudnak segíteni nekünk abban, hogy még inkább kitárulkozzon előttünk az a világ, amelyet eddig elsősorban a szakemberek ismertek azáltal, hogy a közelében dolgoztak, éltek. A megszorítások, a pénztelenség világában mindig csak kis léptekkel tudtak haladni a kutatómunkában.

A történelmi városok, műemlékek megőrzéséért elnevezésű nemzetközi konferencián (május 15-16) nagy érdeklődést váltott ki Dobó Ágota, Firenzétől Oszoráig című előadása. A konferencián jelen volt Biacsi Karolina és Hajnal Jenő is.

Az Európai Unió felé közeledve nagyon hasznos lehet Magyarország és Szerbia szakembereinek az együttműködése ezen a téren is. (...) Ebből adódóan azt hiszem, hogy egy műemlék nem önmagában kell, hogy megmaradjon az utókornak, hanem már most jelentős annak a tájnak, a környéknek a felfedezése és megóvása is. Hiszen tudjuk, hogy az aracsi pusztatemplom mellett ott van a Sósokpó is mint természeti rezervátum, tájvédelmi körzet sajátos állat- és növényvilágával. Ott van a Tisza, a Gyöngysziget a

maga természeti gazdagságával, borával és gyümölcsseivel, ott van az óbecsei vár (amelyet a folyó előtött a duzzasztógát megépítése után), tehát mind-mind együtt örökségünk része. De Beodra-Karlova (Novo Miloševo), a Karátsonyi-kastély, a Karátsonyiak emlékei, a gyógyfürdő stb. (...)

A szakemberek elsősorban most a pusztatemplomra összpontosítanak, hogy mit, hogyan kellene tenni? Hála a Forster Központ munkatársainak, hogy kinyitották a szemünket, és olyan perspektívába tudták helyezni a pusztatemplomot, hogy ez a műemlékünk vonzó lehessen minden szempontból, az Európai Unió pályázati elvárásainak a szempontjából is. Ez – bízom benne –, hogy eloszlatta a szerbiai szakemberek félelmét és kételkedését is, hogy miért ez az intenzív kapcsolatkeresés, hogy mit akarnak a magyarországi szakemberek itt, hogy miről is szól ez az Aracs-történet. Mára már nyilvánvalóvá vált, hogy nem egy szerbiai, nem egy magyar műemlékről van szó, hanem egy európai, egy Európában levő és hallatlanul jelentős és fontos, akár a világörökség részévé válható épített örökségről.

Úgy gondolom, hogy mindenképpen annak az államnak a feladata a megóvás, illetve a felújítás, amely megörökölte. Tehát Szerbiának a feladata, hiszen Szerbiában, de a régi Jugoszláviában is a legjelentősebb, kiemelt jelentőségű műemlék között volt és van az aracsi pusztatemplom. Habár még mindig gondot okoz az, hogy nem a legmegfelelőbbben történtek a korábbi állagmegóví munkálatok. A hetvenes években elkezdtek egy kicsit helyrehozni a templomnak a környékét, és magán a templomon is különféle beavatkozásokkal próbálták korlátozni további pusztulását, de utána évtizedekig nem történt semmi. A '90-es években következik be az újabb fordulat, amikor a környező magyar falvak lakosai kétkezi munkával kezdik rendezni az aracsi pusztatemplom környékét, kibontani örökségünket a bozótokból, és számos egyházi, történelmi megemlékezést tartanak itt. Az ökumenikus szentmiséket, istentiszteleteket 1999. augusztus 1-jétől rendszeresítik, azóta minden évben július utolsó hétfőjén, vasárnap tartják meg a templombúcsúval együtt.

Az utóbbi években pedig Magyarország és Szerbia szakemberei intézményesíteni szeretnék az együttműködést a pusztatemplom állagának megvédése, konzerválása érdekében. Ez

nagyon jelentős, de szeretném kihangsúlyozni, hogy magánkezdeményezések voltak korábban is. Az anyaország a kilencvenes években is odafigyelt a pusztatemplom megmentése körüli próbálkozásokra. Az intézményes együttműködésre akkor nem volt mód, hiszen állami jóváhagyás kellett volna mindenhez. A változások következtében mutatkozik meg egy olyan kezdeményezés és annak a lehetőségnek a keresése, amely együttműködési igényeinket kialakítja, és létrehozását serkenti.

A tavaly megtartott Aracs-konferencia legfőbb célja épp az volt, hogy egyrészt a templomról a szerbiai és a magyarországi szakemberek elmondják a maguk véleményét, de az is, hogy elinduljon a közeledés közöttük. Hiszen azt láttuk, azt tapasztaltuk, hogy nincsenek olyan szakemberek Szerbiában, akik olyan hozzáértéssel tudnának ehhez a műemlékhez nyúlni, olyan módon tudnák ennek a műemléknek a rekonstrukcióját elvégezni, amelyet a délvidéki/vajdasági magyarság nyugodt lelkiismerettel el tudna fogadni. Örökös félelem volt bennünk, hogy visszafordíthatatlan módosításokat végeznek el rajta vagy a környéken, és ez a konferencia tette lehetővé, hogy elkezdődhetett a párbeszéd a szakemberek között. Egyébként a Köztársasági Műemlékvédelmi Intézet megbízta a Tartományi Műemlékvédelmi Intézetet ennek a műemléknek a gondozásával. Az egyeztetések után a Magyar Nemzeti Tanács megbízásából lépett intézetünk kapcsolatba a TMVI-vel, a magyarországi szakembereket pedig sikerült megnyerni ügyünknek. Mindenekelőtt a Forster Központtal sikerült jó kapcsolatot kialakítani. Maguk a szerb illetékesek kérték, hogy két olyan tanácsadót szeretnének bevonni a saját munkájukba, aki méltóképpen tudná az ügyet segíteni.

Az, hogy Szerbia még nem EU-tagállam, jelentett némi nehézséget, de azt hiszem, most már mindkét félnek az az érdeke, hogy Magyarország dél felé irányítsa a határokon átívelő, vonatkozó projektumait oly módon, hogy az Unió nemzeti örökséggel kapcsolatos értékelveit hozza magával. Másrészt nekünk nagyon fontos az is, hogy a magyarországi műemlékvédelmi tevékenységet, elsősorban a jó példát tudjuk követni. A legfontosabb az, hogy a szerb és a magyarországi szakemberek úgy tudjanak szót érteni, hogy a puszt-

tatemplom megóvásának és környéke korszerű, de ugyanakkor a kidolgozott elveknek megfelelő rendezésének érdekében mindent megtegyenek.

Nem célunk, hogy újra felépítsük az aracsi pusztatemplomot. Hiszen romosságával vált ismertté. Valószínűleg a romossága bizonyos értelemben meg is marad a rekonstrukció után is. De a legfontosabb az, hogy hosszú-hosszú időkre megőrizze középkori hangulatát az újabb nemzedékek számára is. Azt az érzést, azt a világot, amely a ma emberének, a mai kor igényeinek is megfelel, és amely hol meseként, hol legendaként, hol történelmi tényként, de megmaradt nekünk ott, ahol – Cs. Simon István költő szavaival – „rommá sűrűsödött a csönd”, és ahol „Egymásba kapaszkodva... / dacolnak még / a lezúduló idővel a téglák és a kövek”.

Minden bizonnyal nem sokáig parkolhatnak autók a pusztatemplom tövében

- Az Echo Televízióban elhangzottak folytatásaként kértem meg Hajnal Jenőt, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet igazgatóját, hogy részletezze a Forster Központnak az aracsi pusztatemplom megmentésére, konzerválására, környékének rendezésére irányuló tervjavaslatát.

- A Forster Központ szakemberei, Dobó Ágota és Bálint Éva Kamilla által összeállított tervjavaslat szerint a fejlesztéshez elengedhetetlen a tudományos dokumentációk elkészítése és az átfogó régészeti kutatás elvégzése; a pusztatemplom helyreállítása, részleges rekonstrukciója, turisztikai attrakcióként való bemutatása (a szakralitás megőrzésével), a védelmi rendszer, a vizesárok bemutatása; gyógy- és fűszernövénykertek kialakítása, a kolostorkert teljes rekonst-

rukciója; a kolostor részleges rekonstrukciója a falak mászhatatlan szintre történő megemelésével, alaprajzi rendszerének funkcionális bemutatása; a település és a védművek, valamint a kikötő szemléletes megjelenítése látvány-vízfelülettel (akár növényzetből kialakítva), gályák elhelyezésével; látogató- és fogadóközpont építése; rekreációs terület kialakítása; térvilágítás telepítése; kapcsolódó terep- és kertépítészeti rendezés; biztonsági és térfigyelő rendszer kiépítése; kerékpáros információs és szolgáltató rendszer létesítése, kerékút kialakítása Törökbecséig; pormentes megközelítési út a látogatóközpontig, sétaút a kolostorig; parkoló létesítése minél távolabb az épületegyüttestől; a Tisza-parti víziturizmus fejlesztése.

- A záródokumentum (2., 10. pont) értelmében, milyen fázisban van a TMVI és a VMMI vonatkozó, az aracsi pusztatemplommal kapcsolatos programjának az egyeztetése, és az éves feladatok finanszírozása, a pénzforrások biztosítása. Folyamatos-e a tudományos munkák megjelentetése, mikorra várható a konferencián elhangzottak publikálása?

- Mint ismeretes, az idén folytatódik az aracsi templomrom, a kolostor és a településrészek konzerválási, rekonstruálási, restaurálási és prezentálási tervdokumentumainak a kiegészítése, teljessé tétele. A tartományi intézet támogató véleményezésünkkel már pályázatot nyújtott be a Művelődési és Tájékoztatási Minisztériumnak, hogy folytatódjon a harangtorony falainak műszaki védelme, azaz konzerválása, a Magyarország–Szerbia IPA Határon Átnyúló Együttműködési Program EDICT-projektumának keretében pedig a templom belső oszlopainak a konzerválását szeretnék elvégezni az év első felében.

- A tavasz folyamán megtartották-e és hol a magyarországi és a szerbiai/vajdasági szakemberek a műemlékek védelmére irányuló, a záródokumentum által is szorgalmazott konferenciát? Végeztek-e tájékoztató felméréseket a helyszíneken?

- A magyar fél meghívására a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet és a Tartományi Műemlékvédelmi Intézet munkatársai háromnapos (2014. február 18–20.) konferencián vettek részt Fertőd-Eszterháznál. Ezen a helyszínen az egyik legsikeresebb európai uniós támogatású

magyar kulturális projekt valósult meg, amelynek immár a harmadik üteme is befejezéséhez közeledik. A tanácskozáson több magyar projekten dolgozó szakember, valamint a szerb–magyar együttműködésben részt vevő magyar település polgármestere is jelen volt. A konferenciát megtisztelte jelenlétével Esterházy Antal herceg, az Esterházy család családfője, az eszterházi projekt fővédnöke is.

Esterházy Antal herceg

A projektet vezető Dobó Ágota végigvezette a kastélyegyüttes területén a résztvevőket, majd részletes előadásban ismertette a közel harmincmilliárd forint értékű fejlesztési projekt előzményeit, felépítését, a projekt menetét és a végrehajtás problémáit, eredményeit, tanulságait. A Tartományi Műemlékvédelmi Intézet munkatársai bemutatták az aracsi projekt – a zentai konferencia hatására – megváltoztatott koncepcióját, amelyben a korábbi egyeztetésen elhangzottakat már figyelembe véve a projekt helyszínét jelentősen kiterjesztették, valamint a látogatóközpontot, a parkolót áthelyezték. Bemutatták továbbá, hogy a Bácsot és a bácskai Duna mentét érintő projekt előkészítésében meddig jutottak.

Dobó Ágota átadta a Bácsra és Aracsra elkészített projekt-konceptió anyagát. A két anyag összevetésével a megbeszélések egy következő szakaszba léphetnek, amelynek eredményét a Magyar Nemzeti Tanács, valamint a fejlesztésben érintett települések vezetőivel, véleményformálóival szükséges egyeztetni és konszenzus után véglegesíteni. A megbeszélések során a magyar fél képviselőjében Balogh András bemutatta azokat a kutatási technikákat (földra-

dar, légi régészet, lézershakkenelés, elméleti rekonstrukció) és eredményeket, amelyeket a magyarországi kollégák műemlékfelújításban, projektelőkészítésben már rutinszerűen alkalmaznak.

Az Esterházy-kastély

Megállapodás történt arra vonatkozóan is, hogy ezeknek a munkáknak az előkészítésében a magyar fél az érintett műemlék-együtteseken segítséget nyújt. A szerb szakemberek előadásában látókörbbe került a vajdasági vizekre, vízi építményekre vonatkozó fejlesztési lehetőség is, amely európai kitekintésben is igazi kuriózum lehet (Ferenc-csatorna). A program tartalmazta egyebek között a kismartoni Esterházy-kastély megtekintését, továbbá a befejezés előtt álló, szintén Dobó Ágota által vezetett majki kamalduli remeteség projekt helyszínének meglátogatását, ismertetését.

A majki kamalduli remeteség

Így a konferencia résztvevői számára érzékelhető vált a kétféle (kolostor és kastély) épületegyütteshez való hozzányúlás, a funkciójukból eredő megkülönböztető filozófia is. A konferencia igen eredményesnek mondható, jelentős tu-

dásanyag átadására került sor. A tárgyalások a Vajdaságban folytatódnak.

Kismarton

- Érdemi elismerés, hogy a további munkába, a szerbiai/vajdasági szakemberekkel együtt bevonták Dobó Ágota építésmérnököt, közgazdászt, a budapesti Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ elnökhelyettesét és a Zentán született dr. habil. Raffay Endre művészettörténest, a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kara Művészettörténet és Elmélet Tanszékének vezetőjét, akit évtizedek óta foglalkoztat az aracsi puszta templom megóvása. A magyarcsernyei származású Biacsi Karolina okl. kőszobrász restaurátor, a kecskeméti Katona József Múzeum restaurátora felajánlotta segítségét, és szívesen közreműködne ezekben a munkálatokban, annál

is inkább, mivel Szerbiában nincs kőszobrász restaurátor. Őt később tervezik bevonni a szakmai grémium tevékenységébe, az IPA- projektumba?

- Az Aracs-konferencia záradékával összhangban természetesen igyekszünk majd minél több szakembert bevonni ebbe a munkába, egyebek között a magyarcsernyei származású Biacsi Karolinát is.

- Megvalósult-e márciusban az aracsi puszta templomnak és környékének repülőgépről történő földradaros feltérképezése, amely a régészeti ásatásokat könnyítené meg?

- Az időjárási körülmények és sok más, a szakemberek előre nem tervezett elfoglaltsága az időpont-egyeztetéseket hátráltatta, így ezek a felmérések nagy valószínűséggel csak az év második felében valósulhatnak meg, amikor azt a körülmények (az időjárás, a növényzet, az engedélyeztetés) is megengedik.

- Megoldódott-e, és hogyan a műemlékegyüttes őrzése?

- A törökbecsei önkormányzattal egyeztetve nagy valószínűséggel hamarosan napelemes térkamerát helyeznek majd el a helyszínen. Ha pedig elkezdődnek a munkálatok a pályázati támogatások függvényében, akkor állandósul a műemlékegyüttes őrzése is a hideg idő beköszöntéséig.

Baranyi Károly Tanulmány (Katonatípus), 1935